

TARİHİMİZDEN PORTRELER

OSMANLI KİMLİĞİ

PROF. DR. CEVDET KÜÇÜK ARMAĞANI

TARİHİMİZDEN PORTRER

OSMANLI KİMLİĞİ

PROF. DR. CEVDET KÜÇÜK ARMAĞANI

EDİTÖRLER
ZEKERİYA KURŞUN - HAYDAR ÇORUH

İSTANBUL 2013

ISBN: 978-605-85733-0-7

Yayın Sahibinin Adı : Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği
Araştırma Eserleri Serisi Nu: 1

Tel: 978-605-85733-0-7
www.ordaf.org.tr
www.facebook.com/ordaf
www.twitter.com/ordaf
Yayıncı Sertifika No: 26015

Editörler:
Zekeriya KURŞUN - Haydar ÇORUH

Son Okuma ve Tashih:
Ali OKUMUŞ - Yener BAYAR

Kitabın Adı : Tarihimizden Portreler
Osmanlı Kimliği
Yayının Türü: Tarih
Sayfa Düzenleme: Ege Basım

Baskı:
Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:4
34704 - Ataşehir / İSTANBUL
Tel: 0216 470 44 70
Faks: 0216 472 84 05
www.egebasim.com.tr

Matbaa Sertifika No: 12468

Birinci Baskı
İstanbul, Eylül 2013

Eserin hukuki ve etik sorumluluğu yazarlarına aittir.
Tüm hakları saklıdır.
Bu kitabın yayın hakları
Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği'ne aittir.
İzinsiz kopyalanamaz, aktarılamaz, çoğaltılamaz.

Önsöz Yerine: Hocamıza İthaf

Tarihçi ne iş yapar? sorusu ile ya doğrudan ya da dolaylı olarak karşılaşan meslektaşlarımız çoktur. Binlerce belge, bir çok insanın adını bile telaffuz etmekte zorlandığı yüzlerce eser okumuş, pek çok kitap-makale yazmış olsa da bir tarihçi bu soruya cevap verirken tereddüt geçirir. Yaptığı işi anlatsa, gündelik hayat ile ilişki kuramayacak muhatabında nasıl bir etki yapar, ya da işinin toplumun geleceğini kurmaktaki katkısını söylese ne kadar inandırıcı olur? Bu sorular kafasında dolaşırken muhatabı çoktan konuyu değiştirmiştir bile. Bu açıdan Tarihçi cevap veremez ama hiç yüksünmeden, çekinmeden adeta doğuştan getirdiği bir görevmiş gibi ömrünü tarihin izinde harcar. Okur, yazar ve en önemlisi de kendisinden sonra aynı işi yapacak öğrenciler yetiştirir.

Hocamız Profesör Dr. Cevdet Küçük de yukarıdaki tanımdan uzak kalamadı ve hayatını tarih ilmine adadı. Türkiye'nin en çalkantılı dönemlerinde girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden 1969 yılında mezun oldu. Her ne kadar dönemi pek çok çalkantılar ile dolu olsa da o tarihlerde mezun olduğu fakülte en velüd çağını yaşamaktaydı. Tarih bölümünde Şehabettin Tekindağ, Cengiz Orhunlu, Münir Aktepe ve Cemal Tükin gibi değerli hocalar vardı. Hocamız da dönemin bu çok değerli tarihçilerinden dersler alarak yetişmiştir. Mezuniyetinin hemen akabinde başlayan akademik hayatı 2009 yılında tamamlanmış olup, ilmi hayatı devam etmektedir.

Prof. Dr. Cevdet Küçük hocamızın akademik hayatı Türkiye'de uzun bir ihmalden sonra Osmanlı Tarihi'nin yeniden canlanmaya başladığı yıllara denk düşmektedir. Bu yüzden bir

tarafından akademik çalışmalarını ile diğer taraftan da yetiştirdiği öğrencileri ile O da bu sürece önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle nerede ise akademik çalışmalara hiç konu olmamış olan “Ermeni Meselesi”ni ilk defa özgün kaynakları ile ele alarak yaptığı çalışmaları daha sonra bu alanda yapılacak çalışmalara öncülük etmiştir. Hocamızın ulaşabildiğimiz bibliyografyası kitapta verildiğinden ayrıca burada tekrar edilmemiştir. Ancak her biri büyük emek mahsulü çalışmalar olup, Tarihçi ne yapar sorusuna cevap teşkil etmektedirler.

Hocamız çalışmalarına paralel olarak lisans öğrencilerine “Yakınçağ Osmanlı Tarihi” Yüksek Lisans ve Doktora öğrencilerine de “Yakınçağ Tarihinin Problemleri” dersleri vermekteydi. Ayrıca ülkemizde biyografi çalışmalarının eksikliğine vurgu yaparak kimi öğrencilerini de bu alana yönlendirmiştir. Yakınçağ Tarihindeki biyografilerin tek tek çözümlenmesi halinde Osmanlı Tarihinin daha iyi anlaşılacağına inanıyordu. Onun için bir “Armağan Kitabı” hazırlamayı tasarladığımızda bu yününü dikkate alarak bir çalışma yapmak istedik.

Hocamıza ithaf ettiğimiz bu çalışma bir taraftan hocamızın yetiştirdiği öğrencileri bir kitapta buluşturmayı, bir taraftan da kendi çalışmalarının paralelinde bir eser sergileyerek, attığı adımların devam ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu vesile ile yakın tarih portreleri ve bazı problemleri konu ettiğimiz bu kitap ortaya çıkmıştır. Başlangıçta hocamızın öğrencileri ya da öğrencilerinin öğrencilerinden istenen yazılar toplandığında adeta “Osmanlı Kimliği”ni ortaya koyan bir çalışmanın meydana geldiğini gördük. Burada da hocamızın biyografi çalışmalarına yönlendirmesinin ne denli isabetli olduğunu bir kere daha müşahede ettik. Osmanlı Devleti’nin kurucu unsuru Türkler, devletin devamında katkı sağlamış olan Arap, Kürt hatta mühtedilerin kitapta yer alan hayat hikâyeleri esasında Osmanlı Devleti’nin bizzat terkiibini anlatmaktadır. Buna ilave olarak bize ulaşan diğer yazılardaki kimlikler de Osmanlı Devleti’nin bir başka yönünü açıklamaktadır. Bu yüzden kitabın alt başlığını da “Osmanlı Kimliği” olarak koymayı uygun bulduk. Ayrıca planlamamıza rağmen yazılan yazıların İstanbul’dan Yemen’e, Balkanlar’dan Cezayir’e kadar geniş bir coğrafyayı ilgilendirmesi bile Osmanlı ufkunu göstermesi bakımından

anlamli olsa gerektir. Hocamizin bir diğer ilgi alanı da Cumhuriyet tarihi idi. Bunun için kitapta Cumhuriyet tarihinden de biyografiler ve problemler de ilave edildi.

Elinizdeki bu çalışmayı hocamıza ithaf ederken, kitabın onun müktesebatını ve öğrencilerini yansıtmasını arzu ettik. Bu açıdan sadece akademik makalelere yer verdik. Hocamizin etrafından derlenmesi mümkün olan hatta hepimizin onunla yaşadığı pek çok anısı olmakla birlikte, anılarını bizzat hocamizin yazmasını umarak onlara bu kitapta yer vermedik. Kitap çalışmasına bir kısım öğrencileri yazıları ile bir kısmı da fiilen bu yazıları derlemek, düzenlemek ile katıldılar. Bizim ulaşamadığımız ya da şartlarından dolayı yazı veremeyen öğrencileri de oldu. Ancak her halükarda bu çalışma bütün öğrencilerinin hocalarına bir armağandır.

Editörlerin talebine olumlu cevap verip yazı gönderen bütün arkadaşlarımıza hassaten müteşekkirimiz. Yazıların, mümkün olduğunca herkesin üslubu muhafaza edilerek, sadece şekli bazı müdahaleler ile yayınlanmasına özen gösterilmiştir. Buna rağmen ortaya çıkabilecek bir kısım hataların da bizden kaynaklandığını beyan ederken, sevgili hocamıza uzun ve sağlıklı ömürler dileriz.

Bu tür çalışmaların ticarî yayınevleri tarafından kolayca yayınlanmadığını herkes bilir. Bu yüzden kültür ve tarihe önem veren hamiyetperver insanlara ihtiyaç vardır. Nitekim bu kitabın basılmasını sağlayan Sultanbeyli Belediyesi Başkanı Sayın Hüseyin KESKİN'e ve kendisi de Marmara Üniversitesi mezunu olan Sultanbeyli Belediyesi Kültür İşleri Müdürü Sayın Mehmet MAZAK'a teşekkürlerimizi arz ederiz.

Editörler

Prof. Dr. Cevdet KÜÇÜK

İçindekiler

Önsöz Yerine: Hocamıza İthaf	5
Tarihe Adanan Bir Ömür: Prof. Dr. Cevdet KÜÇÜK Hayatı ve Eserleri.....	13
Osmanlı Cezayiri'nin Son Müdâfif Hamdan b. Osman Hoca (1773-1842)	25
Zekeriya KURŞUN	
Rasputinleştirilen Bir Şeyh: Ebü'l-Huda Sayyadî (1850 - 1909) 57 Muharrem VAROL	
Kabağaçlızade Sadriazam Ahmed Cevad Paşa (1850 - 1900).... 83 Mehmet MERCAN	
II. Meşrutiyet Döneminde Bir Osmanlı Entelektüeli Babanzade İsmail Hakkı (1876-1913)	101
Davut HUT	
Osmanlı Devleti'nin Son Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yemen Valisi Mahmud Nedim Bey(1856 - 1940).....	123
Serap SERT	
Bir Osmanlı Aydını Olarak Mustafa Satı Bey (1879 - 1968) 157 Fatma ÇİL GEDİK	
Doktor Abdullah Bey ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (OHAC) Kuruluşu	181
Hüsnü ADA	
Mehmet Fuat Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Eserlerinde İzlediği Metot Üzerine	213
Abdülkerim ASILSOY	
Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde Halifelikle İlgili Belgeler	245
Ali SATAN	
Amele Taburları ve Ermeniler	259
Süleyman BEYOĞLU	
Ermeniler Tarafından Öldürülen İlk Türk Büyükelçileri: <i>Daniş Tunalıgil (1915 - 1975) ve İsmail Erez (1919 - 1975)</i>	289
Ercan KARAKOÇ	
Kıbrıs Kaymakam ve Mutasarrıfları (1850+)	311
Haydar ÇORUH	

Larnaka'daki Venedikliler Ve Osmanlılar: İki Eski Ortağın Ticari ve Sosyal Hayatı (1745-1797)	339
Erica IANIRO	
Kadı Sicillerinde 'Öteki' ve Uluslararası Ticaret: Galata'da İngilizler (1600-1650).....	373
Metin Ziya KÖSE	
Osmanlı Modern Mekteplerinde Mükâfat	399
Muammer DEMİREL	
Cumhuriyetin İlk Yıllarında İstanbul'da Elektrik Kullanımı (1923-1933)	411
Ufuk GÜLSOY	

Tarihe Adanan Bir Ömür: Prof. Dr. Cevdet KÜÇÜK Hayatı ve Eserleri

Cevdet KÜÇÜK,

13

1946 yılında Manisa'nın Soma ilçesinde doğdu. İlk, orta ve yüksek tahsilini İstanbul'da tamamladı. Beşiktaş Barbaros İlk Okulu, Emirgân Orta Okulu'nu dışarıdan girdiği sınavlar ile bitirdi. Kabataş Erkek Lisesine girip buradan mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne kaydoldu. Yakınçağ Tarihi Kürsüsünden 1969'da mezun oldu.

1970 yılında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Kürsüsüne asistan olarak tayin edildi. 1975 Ekim ayında *Tanzimat Devrinde Erzurum* konulu doktora tezini takdim etti. 3 Şubat 1976'da tezi kabul edilerek Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında doktora ünvanına hak kazandı. Goethe Enstitüsü'nce sağlanan burstan yararlanarak 1976 yılında Almanya'ya giderek araştırmalarda bulundu ve dilini geliştirdi.

1750 sayılı üniversiteler kanununun 40. maddesi uyarınca 1981'de İngiltere'ye giden hocamız İngiliz arşiv ve kütüphanelerinde bilimsel araştırmalarda bulundu. Aynı yıl, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu gereğince, Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti-

ti Tarihi Anabilim Dalına Yardımcı Doçent olarak atandı. Henüz Türkiye’de üzerinde konuşulmayan konulara yöneldi ve *Anadolu Islahatı ve İngiltere* konusunda doçentlik tezi hazırladı. Tezi kabul edilen hocamız 1983 tarihinde Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı için “Üniversite Doçenti” ünvan ve yetkisine hak kazandı. Ancak o sıralarda yaşanan kadro sıkıntısından dolayı doçentlik kadrosu için beklemek zorunda kaldı.

Nitekim, 1 Nisan 1986 tarihinde kısa bir süre önce açılan Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne nakil yaparak Yakınçağ Tarihi Anabilim dalında doçentlik kadrosuna tayin edildi. 1989 yılında *Kuveyt Üzerinde Osmanlı-İngiliz Nüfuz Mücadelesi 1896-1913* konulu teziyle aynı Anabilim dalında profesörlüğe yükseltildi.

Prof. Dr. Cevdet Küçük’ün çalışmaları daha ziyade XIX. ve XX. yüzyıl Osmanlı-Türk Tarihi üzerinde yoğunlaşmaktadır. *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*, konulu araştırması, bu konuda yapılan ilk akademik çalışmadır. 1984 yılında Türkiye Milli Kültür Vakfı birincilik ödülüne layık görülen bu çalışmada Ermeni meselesinin ortaya çıkışı belgelerle anlatılmaktadır.

Hocamız Fakülte Kurulu ve Fakülte Yönetim Kurulu üyelikleri yanı sıra M.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı ve Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca Türk Tarih Kurumu asli üyesi olmuştur.

Kendi araştırma faaliyetleri ve lisans öğrencilerine verdiği dersleri yanı sıra çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezleri yaptırmış olan hocamızın bu gün öğrencilerinden pek çoğu değişik üniversitelerde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Marmara Üniversitesi başta olmak üzere İstanbul Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Mustafa Kemal Üniversitesi Tarih bölümlerinde ve askeri okullarda öğretim üyeliği yapan öğrencileri bulunmaktadır.

Hocamız 2005 yılında kendi isteğiyle Marmara Üniversitesi’nden

emekliye ayrılarak Kazakistan Ahmed Yesevi Üniversitesi'nde 4 yıl Türk Rektör olarak görev yapmıştır. Halen uzun yıllardan beri madde yazdığı Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi Araştırma Merkezinde çalışmalarını yürütmektedir. Meslektaşı Hayrünnisa hanım ile evli ve üç çocuk babası olan Hocamız kitap, akademik ve popüler dergilerde makaleler ve çeşitli ansiklopedilerde de pek çok madde yazarak sahasının gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Tespit edebildiğimiz yayınları aşağıda verilmiştir:

Kitaplar

- Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1986.
- , *Ege Adaları'nın Egemenlik Devri Tarihçesi* (Editör ve Yazar) Ankara 2001,
- , Aynı eser *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi* (Ankara 2002) adı ile tekrar basılmıştır.

Makaleler

- Cevdet Küçük "Tanzimât Devrinde Erzurum'un Nüfus Durumu", *Tarih Enstitüsü Dergisi* (Sayı 7-8'den ayrı basım), İstanbul 1977, s. 185-224.
- , "Tanzimât'ın İlk Yıllarında Erzurum'un Cizye Geliri ve Reâyâ Nüfusu", *Tarih Dergisi*, Sayı 31, İstanbul 1977, s. 199-234.
- , "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika", *Tarih Dergisi*, Sayı 32, İstanbul 1979, s. 607-638.
- , "Bulgar İhtilâlinin (1876) İngiliz Kamu Oyunda Uyandırdığı Tepki ve Bunun Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Tesiri", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 8-9, İstanbul 1980.
- , "Osmanlı İmparatorluğunda Gayr-i Müslim Tebaaya Gösterilen Tolerans ve Bu Konuda Artın Paşanın

Sultan II. Abdülhamid'e Sunduğu İki Lâyiha", *I. Millî Türkoloji Kongresi Zabıtları*, İstanbul 1980.

-----, "İran-İrak Hududunu Belirleyen 1913 Tarihli İstanbul Protokolü", *100. Yıl Atatürk Armağanı*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1981.

-----, "Ermeni Meselesi Karşısında Sultan II. Abdülhamid'in Tutumu ve Anadolu'da Ermeni Nüfusu", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı. 236. Ankara 1982.

-----, "XIX. Asırda Anadolu'da Ermeni Nüfusu", *Türk Kültürü Araştırmaları İbrahim Kafesoğlu Armağan Sayısı*, Ankara 1985.

-----, "Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Tanzimat", *TTK Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler*, Ankara 13-14 Mart 1985.

-----, "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1985, V, 995-1024.

-----, "Lübnan Meselesi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.3, İstanbul 1987.

-----, "The Armenian Population in Anatolia in the Nineteenth Century", *The Eastern Question Imperialism and the Armenian Community*, Ankara 1987.

-----, "Tarihimizde Ocak Ayı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.1, İstanbul Ocak 1987, s. 63-64.

-----, "Tarihimizde Şubat Ayı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.2, İstanbul Şubat 1987.

-----, "Tarihimizde Mart Ayı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.3, İstanbul Mart 1987, s. 59-64.

-----, "Tarihimizde Nisan Ayı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.4, İstanbul Nisan 1987, s. 57-64.

- , “Tarihimizde Mayıs Ayı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.5, İstanbul Mayıs 1987, s. 60–64.
- , “Tarihimizde Haziran Ayı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.6, İstanbul Haziran 1987, s. 60–64.
- , “Tarihimizde Temmuz Ayı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.7, Temmuz İstanbul 1987, s. 58–63.
- , “Tarihimizde Ağustos Ayı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.8, İstanbul Ağustos 1987, s. 60–64.
- , “Tarihimizde Eylül Ayı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.9, İstanbul Eylül 1987, s. 58–64.
- , “Tarihimizde Ekim Ayı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.10, İstanbul Ekim 1987, s. 54–64.
- , “Tarihimizde Kasım Ayı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.11, İstanbul Kasım 1987, s. 57–64.
- , “Tarihimizde Aralık Ayı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı.12, İstanbul Aralık 1987, s. 56–64.

Ansiklopedi Maddeleri

- “Abdülaziz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, İstanbul 1988, I, 179-185.
- “Abdülhamid II”, *TDVİA*, İstanbul 1988, I, 216-224.
- “Abdülmecid”, *TDVİA*, İstanbul 1988, I, 259-263.
- “Abdülmecid Efendi”, *TDVİA*, İstanbul 1988, I, 263-264.
- “Ali Rızâ Paşa”, *TDVİA*, İstanbul 1989, II, 440-441.
- “Anadolu, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Anadolu”, *TDVİA*, İstanbul 1991, III, 119-123.
- “Ârifî Ahmed Paşa”, *TDVİA*, İstanbul 1991, III, 370-371.
- “Bâbüâli Baskını”, *TDVİA*, İstanbul 1991, IV, 389-390.
- “Balkan Savaşı”, *TDVİA*, İstanbul 1992, V, 23-25.
- “Bina Emîni”, *TDVİA*, İstanbul 1992, VI, 179.

- “Ceride Nezâreti”, *TDVİA*, İstanbul 1993, VII, 409-410.
- “Damad Ferid Paşa”, *TDVİA*, İstanbul 1993, VIII, 436-439.
- “Düyûn-ı Ummiye”, *TDVİA*, İstanbul 1994, X, 58-62 (Tevfik Ertüzün ile birlikte).
- “Erzurum”, *TDVİA*, İstanbul 1995, XI, 321-329.
- “Hafta Tatili/ İslami Dönem”, *TDVİA*, İstanbul 1997, XV, 130-132.
- “Hasan Fehmi Paşa”, *TDVİA*, İstanbul 1997, XVI, 322-323.
- “Hollanda/Tarih”, *TDVİA*, İstanbul 1998, XVIII, 219-226.
- “İzzet Mehmed Paşa, Darendeli”, *TDVİA*, İstanbul 1998, XXIII, 559-560.
- “Kuveyt/Tarih”, *TDVİA*, Ankara 2003, XXVII, 36-38 (Mustafa L. Bilge ile birlikte).
- “Mehmed V”, *TDVİA*, 2003, XXVIII, 418-422.
- Mehmed VI”, *TDVİA*, 2003, XXVIII 422-430. “Millî Mücadele”, *TDVİA* 2005, XXX 76-83.
- “Murad V”, *TDVİA*, 2006, XXXI 183-185.

Yönettiği Yüksek Lisans Tezleri (Tarih Sırasıyla)

1. Zekeriya Kurşun, *II. Meşrutiyet ve Arap Milliyetçiliği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul 1987.
2. Zekeriya Türkmen, *Hareket Ordusu ve Mahmud Şevket Paşa (Hareket Ordusunun Hazırlanması, Sevk ve İdaresi, 31 Mart Olayları'nın Bastırılmasındaki Rolü)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans), İstanbul 1989.
3. Halit Eren, *Batı Trakya Türk Cemaat ve Vakıf İdareleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans), İstanbul 1989.
4. Tarık Özçelik, *Basiret Gazetesine Göre Doksanüç Harbi'nde İstanbul'da Rumeli Göçmenleri (1877-1878)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yüksek Lisans), İstanbul 1993.

5. Veysel Akdoğan, *Sudan Mehdisi'nin İsyanına Dair Bazı Osmanlı Vesikaları (1881-1855)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul 1993.
6. Şerafettin Can Erdem, *Birinci Dünya Harbinde Elviye-i Selase'de Ermeni Hareketleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul 1994.
7. Muzaffer Yılmaz, *Balkan Harbinden Günümüze Kosova*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul 1995.
8. Yücel Özer, *Milli Mücadele'de Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'daki Ayaklanmalar*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul 1995.
9. Bülent Bakar, *Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde Batum*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul 1996.
10. Hacer Ay, *Girit'teki Mukataaların Malikane Olarak Satılması*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul 1996.
11. Seda Bayındır, *Adana Ermeni İsyanı (1919)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul 1997.
12. Haydar Çoruh, *Temettuat Defterlerine Göre Erzurum Şehri (1260-1844)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul 1997.
13. Pelin Kapısız, *Temettuat Defterlerine Göre Denizli'nin Sosyo-Ekonomik Durumu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yüksek Lisans), İstanbul 1999.

Yönettiği Doktora Tezleri (Tarih Sırasıyla)

1. Zekeriya Kurşun, *Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasi Hayatı, İcraatı ve Fikirleri) 1838-1914*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 1992.
2. Ali Karaca, *Anadolu Islahatı Umumi Müfettişi Ahmed Şakir*

Paşa Ve İcraati (1838-1899), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 1993.

3. Muammer Demirel, *Birinci Dünya Harbinde Erzurum Ve Çevresinde Ermeni Hareketleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 1993.
4. Necati Ulunay Ucuzsatar, *Türk İstiklal Harbi'nin Menşei ve Esasları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 1993.
5. Ufuk Gülsoy, *Hicaz Demiryolu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 1994.
6. Haluk Dursun, *Akabe Meselesi 1906 (Ortadoğu'da Osmanlı-İngiliz Rekabetine Bir Örnek)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 1994.
7. Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordu Ve Yeniden Yapılanma (1918-1920)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 1995.
8. Yasemin Saner Gönen, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancıların Adli Ayrıcalıkları* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 1998.
9. Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılışı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 2001.
10. Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 2001.
11. Ferudun Ata, *Divan-ı Harb-i Örfiler ve Ermeni Tehciri Yargılamaları*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 2003.
12. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasî Ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 2005.

13. Emine Bayraktarova, *Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 2009.

Kadı Sicillerinde 'Öteki' ve Uluslararası Ticaret: Galata'da İngilizler (1600-1650)

Metin Ziya KÖSE*

373

Giriş

Bu çalışma, XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun ana ticaret merkezi durumundaki Galata'da İngilizlerin ekonomik faaliyetlerine odaklanmayı hedeflemektedir. Galata mahkemesi aracılığıyla yönetim ile bağlantıları; Türk, Yahudi ve Ermeni Osmanlı vatandaşları ile iktisadî ilişkileri gözden geçirilecektir. İngilizlerin gerçekleştirdikleri ticaretin mahiyeti, ticaretini yaptıkları mallar belirleneceği gibi, dinî ve ırkî bakımdan homojen olmayan Osmanlı toplumu ile nasıl bir irtibat kurdukları da ortaya konacaktır.

Yakın zamanlara kadar, Osmanlı idaresinin ve toplumunun yabancılara bakış açısının sınırlayıcı ve engelleyici yönde olduğu kabul edilirdi. Daha çok Avrupalı seyyahların gözlemleri doğrultu-

* Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

sunda oluşan bu anlayışa göre, Avrupalıların Osmanlı kentlerinde neredeyse tecrit edilmiş bir halde yaşadıkları, Osmanlı toplumu ile münasebetlerinin olabildiğince az olduğu, çoğu zaman küçüm-senen ve dikkate alınmayan bir anlayışla yaklaşıldığı görüşleri hakimdi. Ancak modern tarihçiliğin sorgulayıcı tutumu bu anlayışın dillendirildiği kadar gerçeği yansıtmadığını ortaya koymaya başladı. Henüz başlangıç düzeyinde bile olsa Avrupalıların-en azından müste'men tüccarların-Osmanlı toplumu ve idare edenleri ile gözle görülür biçimde irtibat halinde olduklarını, kapalı bir grup anlayışı yerine çevre ile bütünleşmeye çalıştıklarını, Osmanlı sistemini bir şekilde tanımaya gayret gösterdiklerini vurguladı. Benzer bir tutumun Osmanlı tarafından gösterildiğinin ispatlanmaya çalışıldığı da belirtilmelidir.¹

Osmanlı İmparatorluğu XVI. yüzyılda Doğu Akdeniz'de kesin bir üstünlük sağladı. Siyasî ve askeri gücün sağlanması uluslar arası ticarete etkin olma anlayışını da beraberinde getirdi. Aynı asır içerisinde deniz yollarındaki değişimin yarattığı sancı yeni deniz ticareti politikaları üretme zorunluluğunu gerekli kıldı. İmparatorluk etkili bir deniz ticareti siyaseti yürüttü. Yeniçağ'ın Doğu Akdeniz'deki geleneksel hâkim güçlerinden birisi olan Venedik haricinde Osmanlılar yeni tüccar uluslarla tanıştı. Fransa, İngiltere ve Hollanda gemileri de Levant limanlarına demir atmaya başladı. Akdeniz ticaretinin seyri bu gelişme akabinde değişmeye yüz tuttu.

Yeni konuklar, Türklerden belirli şartlar karşılığında ticaret yapma ve yaşama izni elde ettiler.² Böylece imparatorluğun renkli dokusu yeni konukların katılımı ile farklılıkların uyumunun daha da belirginleştiği bir yapıya kavuştu. Merkezdeki ve taşradaki yöneticiler ile halk Batı Avrupalı ulusların temsilcileri yerleşmeden önce liman kentlerinde *taife* olarak kabul gören Venedik, Dubrovnik ile Ceneviz tüccarlarının oluşturduğu müste'men toplulukları-

1 İstanbul'daki Venedik taifesinin bu yönüne işaret eden çalışma için bk. Eric Dursteler, *Venetians in Constantinople Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*, Baltimore 2006. İstanbul Halep ve İzmir'deki İngilizlerin Osmanlı toplumu ile etkileşimi için bk. Christine Laidlaw, *The British in the Levant: Trade and Perceptions of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, London 2010.
2 Bu izinleri ahidnameler vasıtasıyla sağladılar. Ahidnameler hakkında bk. Halil İnalçık, "İmtiyazât", *DİA*, 22, İstanbul 2000, s. 245-252.

na zaten alıştıktılar. İngiliz, Fransız ve Hollandalı tüccarlar münasebetlerin başlamasından ve elçilerinin Osmanlı nezdinde tanınmasından sonra Galata ile birlikte İzmir, Halep, Ankara, İskenderiye, Trablusşam gibi ticaret kentlerine yerleştiler.

Avrupalılar için İstanbul'un cezbedici yeri Galata idi. Fetihden sonra iktisadî yapısını muhafaza eden Galata, Osmanlı vatandaşı Müslüman ve gayrimüslimler ile Avrupalı konukların yerleştikleri ve işlerini yürüttükleri bir antrepo hüviyetini daha da sağlamlaştırdı. Elçiler ve elçilik görevlilerinin, tercümanların, yerli ve yabancı tüccarların, gümrük görevlilerinin, simsarların, resmi memurların ve diğerlerinin ticaret yoluyla yürüttükleri işler ve girişimler zengin bir dünyanın yansıması olarak kaynaklarda yerini aldı.

Bu kaynaklar içerisinde yer alan Galata Şer'iyye Sicilleri, İngilizlerin Galata'da ve bazen imparatorluğun diğer şehirlerindeki resimlerini çekmeye izin verecek bilgileri ihtiva etmektedir.³ Gerçekten de bu siciller Levant Company'e bağlı olarak İstanbul'a gelen İngiliz tüccarların çeşitli faaliyetlerine dair önemli bilgiler: memleketlerinden çok uzakta olan ve farklı bir milletin ve dinin temsilcilerinin bulunduğu bir dünya başkentinde birey olarak yaşama serüvenlerinin ve Osmanlı toplumuna kabul edilme düzeylerinin yani öteki olmanın zorluklarına ve farklı bir dünyaya adapte olabilme mücadelesine dair verileri ihtiva etmektedir.

Galata ve Avrupalılar

Bilindiği üzere Galata, Bizans'ın son zamanlarında bir Ceneviz kolonisiydi.⁴ Fatih Sultan Mehmet'in giriştiği mücadele neticesinde İstanbul ile birlikte Galata da ele geçirildi.⁵ Fatih buradaki

3 Galata kadı defterlerinin Avrupalılar ve uluslar arası ticaret açısından önemine dair bk. Metin Ziya Köse, "Yeniçağ'da Akdeniz ve Avrupa Tarihi Kaynağı Olarak Galata Şer'iyye Sicilleri", *Osmanlılar Dönemi Akdeniz Dünyası* (ed.H. Çoruh-M.Y.Ertaş-M.Z.Köse), İstanbul 2011, s. 151-173.

4 Buna rağmen fetihden önce Venediklilerin de İstanbul'da dikkate değer bir ekonomik güçleri vardı. Bu konuda bk. Nevra Necipoğlu, "Byzantines and Italians in Fifteenth-Century Constantinople: Commercial Cooperation and Conflict", *New Perspectives on Turkey*, 1995, 12, s. 131 vd.

5 Manfred Pittioni, "The Geneose Foreign Trade with the Ottoman Empire in the XVIth Century", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II/II. Kısım, Ankara 2005, s. 994-995.

Cenevizlilere Türklerin sözünden çıkmamak kaydıyla ahidname vererek bazı haklar tanıdı.⁶ Engin bir bakış açısıyla cezalandırıcı olmak yerine Galata'nın ekonomik bakımından sahip olduğu önemin devamından ve daha da geliştirilmesinden yana tavır aldı.⁷ Ticaret unsurlarını mevcut yapının daha da geliştirilmesine yönelik olarak buraya yerleşmeye davet etti. Bununla da kalmayıp zorunlu sürgünler yoluyla bilhassa Yahudilerin yerleşmesini sağlayıcı girişimlerde bulundu⁸. Kısa zaman zarfında Galata, başkentin yanı başında dev imparatorluğun ekonomik gücünün görünen yüzü olarak daha sağlam bir karakter kazandı ve Avrupa bağlantılı ticarete en önemli liman kenti oldu.⁹ Zımmî statüsünde olan Rum, Ermeni ve Yahudiler dışında Venedikliler zaten en başından beri buradaydı. Zaman içerisinde var olan Avrupalılara yenileri eklendi. Elçiliklerin kurulmasını müteakip Fransız, Flemenk ve İngiliz tüccarlar da Galata'da yaşamaya başladı. Böylece olabildiğince farklı bir dinsel ve ırksal arenaya benzeyen Galata, yeni konukların da katılmasıyla sınırları zorlayıcı bir canlılığa kavuştu. Bununla da kalmayıp, Avrupa şirketlerinin imparatorluğun diğer önemli kentleriyle olan bağlantısının ana merkezi haline geldi. Çok dinli, çok dilli ve çok uluslu bir yapıya bürünen Galata yeni efendisinin akılcı siyaseti sayesinde kozmopolit bir merkez hüviyetine kavuştu. Osmanlı'nın Batıya açılan penceresi oldu.¹⁰

Avrupalıların Galata'da bulunmasını sağlayan temel etken ticaretti. Avrupalıların ihtiyaç duyduğu hatırı sayılır bir hammadde potansiyeline sahip olan Galata imparatorluğun muhtelif yerlerinden gelen emtianın başlangıçta toplanma, daha sonrasında ise dağıtma niteliğini bünyesinde barındırmaktaydı. Diğer önemli liman kentleri Galata merkezli hareket etme ihtiyacı hissediyordu. Bunun yanında doğuda İran'dan, Hindistan'dan, Uzakdoğu'dan,

6 Halil İnalçık, "Ottoman Galata, 1453-1553", *Essays in Ottoman History*, İstanbul 1998, s. 273 vd.

7 İnalçık, "Ottoman Galata, s. 313 vd ve Nilgün Çöl, "XVI. Yüzyıla Kadar Galata'da Kentsel Dokuyu Etkileyen Faktörler", *Turkish Studies*, 4/3, 2009, s. 684-685.

8 Kefeli Karaim Yahudilerinin Galata'da iskan edilmesine dair bk. Louis Mitler, "The Genoese in Galata: 1453-1682", *International Journal of Middle East Studies*, 10, Cambridge 1979, s. 76.

9 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 2000, s. 330-331.

10 Mitler, "The Genoese in Galata: 1453-1682", s. 72.

güneyde Mısır bağlantılı Afrika topraklarından, kuzeyde Rusya ve Karadeniz'in üst bölgelerinden gelen bütün malların ana toplanma yeri hep Galata'ydı. Avrupalılar çok fazla çaba harcamadan ihtiyaç duydukları birçok malı çağının bu dev antreposunda her zaman bulabilme şansına sahiptiler.

Müste'menler, ahidname kurallarına göre ödeyecekleri bazı ticaret vergileri mukabilinde emtia elde edebildiler. Karşılığında ise Osmanlı tüketicilerinin bolca ve uygun fiyatlarla bulabilecekleri mamül mallar getirdiler. Bilhassa Avrupa üretimi lüks kumaşlar kolayca pazarlanabiliyordu. Yalnız bu alandaki rekabet tüccarları rakip Avrupalı şirketlerden daha ucuza satabilecek yolları bulmaya zorladı.

İngilizler ve diğer Avrupalılar Galata'ya yerleşmeden önce elçilikler tesis edilerek diplomatik bakımdan ilişkiler kuruldu. Önce Fransa, ardından İngiltere ve akabinde Hollanda elçilikleri burada boy gösterdi. Diplomatik münasebetlerin kurulmasından evvel bu milletlere mensup olanların ferdi olarak buraya yerleşmiş olabilecekleri muhtemeldir. Buna rağmen Avrupalıların gerçek manada topluluklarını oluşturmaları diplomatik bağların kurulmasından sonra gerçekleşmiştir. Mesela, İngiliz tüccarların Akdeniz'e girişi XV. yüzyıla kadar gitmektedir. Ancak hakikatte bu çok sıklıkta gerçekleşmemiştir.¹¹ 1570'lerde biraz da Osmanlı Venedik mücadelesinin keskinleştiği anda İngilizler daha yoğun olarak Akdeniz'de bulundular.¹² XVI. yüzyılın son çeyreğinde İspanya krallığı ile çatışmanın yaşandığı bir dönemde kraliçe I.Elizabeth'in izniyle İstanbul'a bir elçi gönderildi.¹³

Elçilik görevini üstlenmeden evvel 1575'de İstanbul'u ziyaret eden William Harborne, 1578'de bir kez daha İstanbul'a geldi ve III. Murad'dan İngiliz gemilerinin Osmanlı limanlarında ticaret yapmasına dair izin aldı. Padişah ve kraliçe arasındaki yazışmalardan sonra Osmanlı imparatorluğunun daha önce Fransızlara ver-

11 Bu dönemdeki Levant'taki İngilizlerin bireysel girişimleri ve başarısızlık nedenleri için bk. A.C. Wood, *A History of the Levant Company*, Oxford 1935, s. 1 vd.

12 Bruce McGowan, *Economic Life in Ottoman Empire, Taxation, Trade and the Struggle for Land 1600-1800*, Cambridge-New York 1981, s. 18-19.

13 Suraiya Faroqhi, *Ottoman Empire and the World Around It*, London 2005, s. 148.

diği ahidnameyi İngilizler de etti.¹⁴ Harborne, kraliçenin onayı ile İstanbul'da ikamet edecek ilk İngiliz elçisi oldu. Galata'da, Edward Osborne and Richard Staper tarafından kurulan ve Levant'taki ticareti yürütecek olan Levant Company adına elçilik görevinde bulunacaktı. Elçinin maaşı da dahil olma üzere tüm masrafı bu şirket tarafından karşılanacaktı.¹⁵

Levant Company, 1580'lerin başlarında bir nevi ticaret tekelini oluşturarak ya da imtiyaz elde ederek yukarıda adı geçen iki önemli İngiliz tüccarın girişimleri sonucunda kuruldu. Buna göre Kraliçe Elizabeth, Osmanlı İmparatorluğu ile ticarete yalnızca Levant Company'nin söz sahibi olacağına dair bir karar aldı. Bu şirkete dahil olmayan tüccarlar ve gemilerin Levant'ta ticaret yapmasına izin verilmiyordu.¹⁶

Şirkete bağlı tüccarlar ilk zamanlarında genellikle kuş üzümü ve çivit ihrac edip karşılığında ise İngiliz kumaşı getirdi.¹⁷ İngiliz yünlü kumaşları İstanbul, İzmir ve Halep'te üst gelir düzeyi Osmanlı vatandaşlarına satılmak üzere, İngiliz tüccarların Osmanlı liman kentlerinde ticaretini yaptığı ana mal durumundaydı.¹⁸ Gerçektende Venedik ve Floransa yünlülerine göre nispeten ucuz olan İngiliz yünlüleri piyasada daha çok tercih edilmekteydi. Bu nedenle 1580'lerden sonra İngiliz yünlü kumaşları piyasada hakimiyeti ele geçirdi.¹⁹ 1620'lerde ise Levant'tan yapacakları ihracatın karşılığında tamamen kumaş satar duruma geldiler.²⁰

14 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1838)*, I, Ankara 1974, s. 13 ve Susan Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey, 1578-1582*, London 1977.

15 Wood, *A History of the Levant Company*, s. 7 vd.

16 Aslında şirketin adı Turkey Company idi. 1592'de şirket daha önceden kurulmuş olan Venedik Company ile birleştirilerek Levant Company adını aldı. (M. Epstein, *English Levant Company, Its Foundation and Its History to Sixteen Hundred Forty*, London 1908, s. 16 vd).

17 Wood, *A History of the Levant Company*, s. 24. İngiliz ve Hollanda kumaşlarının Venedik kumaşlarına göre daha kaliteli oluşuna dair bk. McGowan, *Economic Life in Ottoman Empire*, s. 21.

18 Faroqhi, *Ottoman Empire and the World Around It*, s. 148. Kumaş çeşitlerine ve İngilizlerin getirdikleri diğer emtiaya dair bk. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi...*, s. 18 vd.

19 Halil İnalçık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Ankara 1979-1980, s. 43.

20 Ralph Davis, "English Imports from the Middle East, 1580-1780", *Studies in the Economic History of the Middle East* (ed.M.A.Cook), London 1970, s. 195.

İngilizlerin ihraç ettikleri en önemli emtia ise kuşkusuz Kuzey Avrupa ile o dönemde İngiltere’de yeni yeni gelişmekte olan ipekli kumaşlar sanayinin ana hammadde durumunda olan ipekti.²¹ İran’dan yola çıkan ipek kervanları Suriye ve İzmir’e ulaşırlardı. XVII. yüzyıl başlarında 1639’a kadar devam eden Osmanlı-İran savaşları ipek ticaretini olumsuz olarak etkilediyse de İngiliz ve Hollandalılar 1623’ten sonra Hürmüz Körfezi’nden Avrupa’ya ipek taşıdılar.²² Bu dönemde ipek ticaretinde Osmanlıların yara aldığı ortada ise de İzmir bağlantılı ipek ticaretinin devam ettiğine dair kayıtlardan anlaşıldığı üzere bir kesinti oluşmamıştır.²³

Diğer önemli ihraç malı ise tiftik idi.²⁴ İpek ticaretine göre ikincil kaldığı iddia edilebilecek olan sof ticaretinde İzmir ihraç limanı olması bakımından ayrı bir rol üstlendi.²⁵ XVII. yüzyıl başlarında Levant’tan pamuk ihracı İngilizlerin kumaş sanayi için ehemmiyetliydi. Çoğunlukla İzmir ve Kıbrıs’tan yapılmaktaydı. Musul ve Diyarbakır’dan ihraç edilen palamut ise diğer önemli bir ticari hammaddeydi. Kurutulmuş üzüm, incir, kuş üzümü de önemli ihraç malları arasındaydı.²⁶

Kaynakların kalay ve kurşun ticaretinde Papayı dinlemeyen İngilizlerin savaş malzemelerinin temini üzerinde uzmanlaştığına dair açıklamaları mevcutsa da²⁷ Galata mahkemesi kayıtlarında bu konuyla ilgili kayıtlara sadece birkaç yerde rastlanmıştır.²⁸ Acaba stratejik emtia olması bakımından ehemmiyetli olan kurşun ve kalayın Osmanlılara tedarikinde farklı bir yol mu takip ediliyordu? Belki de doğrudan Osmanlı yönetimine teslim edildiğinden anlaş-

21 Ralph Davis, “English Imports...” s. 196 ve Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi...*, s. 20.

22 McGowan, *Economic Life in Ottoman Empire*, s. 41.

23 21 Ramazan 1051 (24 Aralık 1641), *Galata Şer’iyye Sicilleri* (bundan sonra GŞS), 63, s. 157 ve 7 Receb 1052 (1 Ekim 1642), GŞS, 64, s. 30.

24 Davis, “English Imports...” s. 200 ve Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi...*, s. 20.

25 McGowan, *Economic Life in Ottoman Empire*, s. 39.

26 Davis, “English Imports...” s. 200.

27 Mesala bk. V. J. Parry, “Materials of the War in the Ottoman Empire”, *Studies in the Economic History of the Middle East* (ed.M.A.Cook), London 1970, s. 226-227 ve Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi...*, s. 16-17.

28 Covannay veled-i Tomazo’nun Yahudi Avraham’a sattığı kalay için bk. GŞS, 62, s. 38. İngiliz tüccar Çapel veled-i Corci’nin Yasef veled-i Yako’ya sattığı 41 varil kalay için bk. 3 Rebiülevvel 1054 (10 Mayıs 1644), GŞS, 67, s. 85.

malar gizlilik içerisinde yapılıyordu.

XVII. asrın ilk yarısı, Osmanlı ve İngilizler açısından önemli iç değişimlerin yaşandığı bir zaman dilimi oldu. Osmanlı İmparatorluğu siyasi bakımdan eski gücünü kaybetmeye başlarken ekonomik açıdan da kendi dışındaki gelişmelerin etkisiyle bir buhran ve değişim dönemiyle karşılaştı.²⁹ İngiltere ise meclisçiler ve kralcılar arasında geçen bir iç savaş yaşadı.³⁰ Bununla birlikte Levant ticareti Fransız ve Hollandalılara rağmen İngilizlere yeni fırsatlar sundu. Öyle ki, bu yüzyıl içerisinde İngilizler tartışmasız Akdeniz'den yıllık en yüksek geliri elde eden ulus oldu.³¹

XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Galata'da İngilizler

İngiliz tüccarlarının Osmanlı dünyasındaki girişimlerine dair ilk sicil kaydı 6 Ağustos 1595 tarihlidir. İngilizlerin Levant Company'e bağlı olarak başlangıçta Mora ve çevresindeki adalardan kuşuzümü ticareti yaptıkları bilinmektedir. Bu bakımdan belgede geçmemesine rağmen büyük bir ihtimalle üzüm ticareti yapan ve Balyabadra taciri diye adlandırılan Cuvan veled-i Pero³² adlı İngiliz tüccarın, bir zımmî olan Tomarzi'yi kendisine vekil olarak seçmesini konu etmektedir. Yalnız burada ilginç bir durumdan da bahsedilmektedir. Önceden İnebahtı nazırı olan Arslan ile Cuvan arasında bir sorunun varlığına işaret edilmektedir. Anlaşıldığına göre, nazır üç yıl boyunca tüccara kötü davranmış, hatta hapsedmişti. Cuvan İstanbul'a başvurmasına ve üç ay geçmesine rağmen problem çözümlenememişti. İşleri dolayısıyla Balyabadra'ya dön-

29 Nedenleri için bk Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğası 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul 2000, s. 35 vd. ve Mehmet Öz, "Onyedinci Yüzyılda Osmanlı Devleti: Buhran, Yeni Şartlar ve Islahat Çabaları Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Türkiye Günlüğü*, 58, Ankara 1999, s. 48-53.

30 Pauline Gregg, *King Charles I*, University of California Press 1984, s. 349 vd. ve Graham E. Seel, *The English Wars and Republic, 1637-1660*, London 1999, s. 30 vd.

31 XVII. yüzyıl ortalarında Fransa'nın 7 milyon, Hollanda'nın 12 milyon livrelilik levant ticaretine karşılık İngilizler 15 milyon livrelilik bir ticaret yapmışlardır (McGowan, *Economic Life in Ottoman Empire*, s. 21).

32 Tüccarların adlarının tam olarak belirlenmesi Osmanlıca yazılışlarından dolayı mümkün görünmemektedir. Zira, mahkemedeki katip, ismi okunan İngiliz'i büyük bir ihtimalle duyduğu şekilde yazmaktaydı. Bu nedenle İngiliz tüccarların adlarını tam olarak tespit edebilmek mümkün değildir. Ancak bazı tahminlerde bulunmamızı sağlayacak şekilde yazılanlar da yok değildir.

mek istediği için yeniden tacize uğrayacağını ve Arslan ile ihtilafının devam edeceğini düşündüğünden Tomarzi'yi Galata kadısı huzurunda vekil tayin etmişti. Buna göre artık İngiliz değil Tomarzi, İnebahtı'da yeniden görev alma ihtimali bulunan Arslan ile muhatap olacaktı.³³

Diğer tarihi kayıtlara geçmeden evvel vurgulanması gereken önemli bir husus İngilizlerin Osmanlı dünyasına kolaylıkla girmelerine imkan sağlayacak Osmanlı dilini bilme ya da anlama süreçleri ile alakalı olacaktır. Başlangıçta girdikleri dünyanın diline vakıf olmadıklarından İngilizlerin her iki dili de bilen aracılardan vazgeçilmez olduğunu anlamaları uzun sürmedi. Hiçbir şey anlamadıkları bir dili konuşan Osmanlıya ait bütün toplumsal katmanlarla kuracakları iletişimin en önemli unsurunun tercümanlar olduğunu kısa sürede kavradılar. İstanbullu gayrimüslimlerin İngiliz dilini bilmeleri şansları oldu. Bu sayede zaman içerisinde tercümanlar vasıtasıyla yeni katıldıkları bu farklı dünyanın niteliklerini öğrenmeye başladılar. Uluslar arası ticaretin hukuki boyutunu kavradılar. Bir yandan da para kazanmanın zorlu ve çetrefilli yollarını keşfetmeye, aşmaya ya da aşındırmaya yönelik çaba harcadılar. İngiltere'de iken sevmedikleri Yahudiler, kendilerine göre yeryüzünün bu uzak ülkesinde tüccarlara yardımcı olan ilk millet oldu.³⁴ Başlangıçta Yahudi tercümanların elçilere muhtelif işlerin halinde yardımcı oldukları görülmektedir. Mesela hem Thomas Glover'e, hem de Paul Pindar'a Galata mahkemesinde Avraham veled-i Yasef adlı tercüman vekillik etmiştir.³⁵

Dil bilen Rumları ve Ermenileri de Yahudilerin yanına eklemek gerekir.³⁶ Tercümanlardan bir kısmı bizzat elçilikte görev

33 Evahir-i Zilkade 1003, GŞS, 19, s. 23b.

34 Yahudilerin tercüman olarak seçilmelerinin bazı gerekçeleri vardı ki en mühimi gümrüklerde mültezim olmalarıydı. Mültezimleri etkilemenin en iyi yolu her iki tarafın da dilinden anlayan Yahudi tercümanlardı (Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660*, İstanbul 2001, s. 35).

35 2 Zilhicce 1016 (19 Mart 1608), GŞS, 34, s. 52b ve 8 Cemaziyevvel 1023 (16 Haziran 1614), GŞS, 36, s. 106. Avraham veled-i Yasef'in, Paul Pindar adına Gasper veled-i Cuvan adlı tacirden bir İngiliz gemisi satın almasına dair bk. 7 Zilkade 1023 (9 Aralık 1614), GŞS, 38, s. 28.

36 Zimmilerin tercümanlığa hevesli olmaları Osmanlı yönetiminin istediği temel vergilerden muaf olma şansını elde etmelerine olanak sağlıyordu. Mikel ve Petru Kalend adlı tercüman zimmilerin İngiliz elçisi aracılığıyla vergi muafiyetlerine sahip olmalarını anlatan ve padişah tarafından Galata kadısına gönderilen emir

yapardı. Bir kısmı da doğrudan tüccarların işlerini yürütür ya da bir problem belirlediği anda çözmeye çalışırdı. Mesela Galata mahkemesinde kadı huzurunda bir İngiliz tüccarın haklarını savunurlardı. Baş tercümana bağlı olarak çalışan tercümanların oynadıkları aracı rol, tüccarların resmi makamlarla işlerinin olduğu anlarda kendilerini ifade etme şansını yakalamaları bakımından ehemmiyetliydi.

Acaba Türkçeyi öğrenen elçiler, elçilik görevlileri ve tüccarlar mevcut muydu? Muhtemelen bilenler vardı.³⁷ Tüccarlardan uzun süre Galata'da kalmayı göze alanlar ya da kalmak mecburiyeti bulunanlar varsa Osmanlı dilini öğrenme zorunluluğunu da kabul etmiş olabilirler. Bazı mahkeme kayıtlarında dava görüşülürken tercümanların adının zikredilmemesi bu kanıyı güçlendirmektedir. Buradan hareketle bazı İngiliz tüccarının Türkçeye vakıf oldukları ileri sürülebilir.

İngiliz Elçileri ve Osmanlı Dünyası

İngiliz elçileri Galata'daki ve diğer kentlerdeki İngiliz topluluğunun merkezî ya da taşra otoriteleri ile irtibat kurmalarında azami gayret sarfettiler.³⁸ Bu nedenle elçilerin girişimlerinin önemi büyüktü. Ancak aşağıdaki kayıtlar bilindik görevleri yerine günlük yaşamlarına ışık tutacak girişimlerine dairdir. Osmanlı toplumunun zengin farklılığına şahit olmaları ve Osmanlı dünyasını daha yakından tanımaya başlamalarına yönelik tarihi kayıtlar olarak değerlendirilebilir. Mesela, elçi Thomas Glover³⁹, İtalyan esirini

..... için bk. Evâhir-i Şevvâl 1013 (20 Mart 1605), GŞS, 27, s. 87.

37 İngiliz elçileri içerisinde Edward Barton Osmanlı diline vakıftı (Geoff Berridge, *British Diplomacy in Turkey, 1583 to the Present: A Study in the Evolution of the Resident Embassy*, Leiden 2009, s. 27).

38 Bu konuda en yetkin çalışma için bk. Goffman, *İngilizler*.

39 Galata mahkemesi kayıtlarında da İngiliz elçilerinin adlarına sık rastlamak mümkün değildir. Ancak mahkeme kâtipleri zaman zaman elçilerin adlarını doğrudan kaydetmişleridir. Belgelerde adı ilk geçen ve Tomazo veled-i Lozo olarak kaydedilen elçi 1600-1611 arasında görev yapan Sir Thomas Glover'dir. Bir sonraki elçi Paul Pindar'dan Pavlo Pine olarak bahseden kayıt için bk. 8 Cemaziyevvel 1023 (16 Haziran 1614), GŞS, 36, s. 106. Yine aynı elçiden Pavlo Bender olarak bahseden hüccet için bk. Evâhir-i Cemaziyelahir 1023 (6 Ağustos 1614), GŞS, 36, s. 138. Sir Sackville Crowe'dan Barondi Sakvil Korov olarak bahseden kayıt için bk. 13 Şaban 1052 (6 Kasım 1642), GŞS, 64, s. 40.

azat etmek için kendisi doğrudan mahkemeye başvurmadı. Yahudi tercüman Avraham veled-i Yasefi mahkemede azatlık işlerini görmesi için vekili olarak atadı. Yahudinin elçinin vekili olduğuna ise iki Müslüman Ömer ibn-i Ali ve Sefer b. Perviz şahitlik ettiler.⁴⁰ Mahkemedeki görevliler de düşünülürse belgede beliren harmoni Galata'daki farklı dinlerden olan temsilcilerin yarattığı ilişkilerin ne kadarda iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir. Birbiri ile irtibat halinde olmak zorunluluğunu bilen bir farklılıklar dünyasının var olduğunu da betimlemektedir.

Elçilerin esirleri hürriyetlerine kavuşturarak Osmanlı toplumunun hiçte yabancı olmadığı bir uygulamayı benimsemiş oldukları ileri sürülebilir. Esir ticaretinin İslamî kurallara göre yapıldığı kozmopolit ve bir esir pazarının bulunduğu kentte elçilerin bu tarz bir davranış sergilemeleri şaşırtıcı olmasa gerek.⁴¹ Toplumsal statünün belirleyici rol oynadığı bu tarz satın almalarda ya da satışlarda, yukarıda belirtildiği üzere İngiliz elçileri bizzat kendileri mahkemeye gitmek yerine vekil olarak tayin ettikleri tercümanlar aracılığıyla işlerini yürüttüler.⁴² Kölelerin sadık birer hizmetkâr olarak efendilerine bağlılıkları bazen fayda sağladı ve özgürlüklerine kavuştular.⁴³ Neticede elçiler her ne amaçla olursa olsun İslamî düzenin işleyişine köle alım satımları yoluyla dâhil oldular.

Kumpanya tüccarlarının esir satın almaları da bu yüzden beklenmedik bir durum değildi. Muhtemelen kişisel bakımları, ev işlerinin görülmesi ve diğer haller için esir satın alıyorlardı. Başlangıçta yabancı oldukları geleneksel ve doğulu ev sahiplerinin kapısını aralamada esirlerin göz önünde bulundurulması gereken bir rol üstlendiklerini ileri sürmek gerekir. Çünkü bir kısmı Müslüman efendileri tarafından satılıyor, şartların oluşmasıyla kendilerini bir anda Avrupalı konukların evlerinde onlara hizmet ederken

40 2 Zilhicce 1016 (19 Mart 1608), GŞS, 34, s. 52b.

41 Osmanlı İmparatorluğu'ndaki esir pazarları ve ticareti için bk. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 339 vd.

42 8 Cemaziyelevvel 1023 (16 Haziran 1614), GŞS, 36, s. 106. Kayıt elçi adına, bir Yahudi olan Rahnin bint-i Avraham'dan Ana adlı bir Rus cariyesinin satın alınmasına dairdir.

43 2 Zilhicce 1016 (19 Mart 1608), GŞS, 34, s. 52b. Belge İngiliz elçisinin önceden Tunus beylerbeyinden satın aldığı Milanlı köle Çerzo veled-i Rumu'yu azat etmesi ile alakalıdır.

buluyorlardı.⁴⁴ Eski efendinin evinde öğrendikleri ya da yakından tanıma fırsatı bulduğu Osmanlı'ya ait sosyal ve insani nitelikler bir şekilde yeni sahibin evine de giriyordu. Belki de tüccarlar esirlerin anlattıklarını dinleyerek bir şekilde irtibata geçecekleri tarafların düşünce yapılarını, giyim tarzlarını, yeme alışkanlıklarını, dini yaşama biçimlerini ve daha birçok şeyi her bakımdan dinleme ve öğrenme şansını elde ediyorlardı.

Elçilerin Osmanlı dünyasına girmelerine olanak sağlayan diğer bir örnek ise Sir Sackville Crowe'un (1641-1646) satın aldığı ev ve tarla ile ilgilidir. Galata'ya bağlı İstinye nahiyesinde Anton veled-i Aznavur adlı bir Ermeniye ait olan ve yapılan tasvirten anlaşıldığı üzere müstemilatı ile hayli büyük olan bir ev satın aldı. Eve 3900 riyali kuruş veren elçi bununla da kalmayıp yine aynı Ermeniye ait tarlayı da *tefviz* yoluyla 100 kuruşa satın aldı. Satış işlemini kethüdası Moromoniko veled-i Anton yaptı.⁴⁵ Acaba elçi bu evi ve tarlayı neden satın aldı? Mahkeme kaydı bu detaya girmiyor. Ancak tahminen şu söylenebilir: Her ne kadar bu satış işlemini kethüdası gerçekleştirmiş olsa da en azından satın alınacak evin niteliklerine vakıf olmak için elçi ön araştırma yapmış olmalıdır. Bu süreçte sıradan insanlarla konuşmuş da olabilir. Elçinin bu satın alma işlemi sürecinde Osmanlı dünyası ile gerçek bir bağlantı kurduğu ileri sürülebilir.

Elçilerin yer aldığı ve Türkleri daha yakından tanıma fırsatı sunmasına olanak sağlayan diğer bir kayıt ise, darülharbte esir edilen bir müslümanın kurtarılması süreciyle alakalıdır. Galata'da yaşayan Fransızlar başta olmak üzere diğer Avrupalılar bunu bir meslek haline getirerek bilhassa Malta'da hapsedilen Müslüman esirleri kazanç arzusuyla harbî keferelerinden kurtarmakta aracı rol üstlendiler.⁴⁶ İngilizlerin bu tür bir ticaret içinde olmadıkları

44 Efrenci asıllı bir esiri, Ahmed Reis'ten tercüman Corci veled-i Lazari vekaletiyle satın alan Cani veled-i Kolo adlı İngiliz tüccarına dair bk. 4 Muharrem 1050 (26 Nisan 1640), GŞS, 62, s. 169.

45 13 Şaban 1052 (6 Kasım 1642), GŞS, 64, s. 40.

46 Pal Fodor, "Maltese Pirates, Ottoman Captives and French Traders in the Early Seventeenth-Century Mediterranean", *Ransom Slavery along the Ottoman Borders* (ed. Geza David-Pal Fodor), Leiden 2007, s. 221-238. İtalya'daki Müslüman esirler hakkında bk. Salvatore Bono, *Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler*, İstanbul 2003. Galata sicillerinde bu konuda çokça belge mevcuttur. Ama bu başka bir inceleme konusu olduğundan burada üzerinde fazla durulmayacaktır.

açıkça da elçi Paul Pindar'ın da içerisinde yer aldığı bir Müslüman esiri Messina'dan kurtarma teşebbüsü hayli tecrübelerin yaşandığı bir olay olarak ortaya çıkmaktadır. Elçi, esir bulunan Hasan b. Musa'nın fidye parası olan 72.000 akçeyi kurtarıcı Sakızlı efrenci Pavlo Petro adına emanet alacaktı. Böyle bir girişimde elçinin aracı bir rol üstlenmesi ve güvenilir bulunması anlamlıdır. Esir Müslümanın oğlu ve eşinin elçiye parasını emanet olarak bırakması farklılıkların gerektiğinde göz ardı edilebileceğini ortaya koymaktadır.⁴⁷

İngiliz Tüccarlar ve Osmanlı Dünyası

Ticaret, İngiliz tüccarların Osmanlı dünyasına girmelerini sağlayacak ana enstrümandı. Kumpanya tacirlerinin dahil olduğu süreçler, "öteki"nin Osmanlı dünyasını tanımaya, anlamasına ve bu dünyaya girmesine imkan tanımaktaydı. Hemen belirtmek gerekir ki, İngilizlerin Galata'daki varlıkları yanında elbette ki imparatorluğun diğer kentleriyle ve insanlarıyla bir şekilde bağlantı kurmuş olmaları olağan sayılmalıdır. Bu bakımdan Galata sicillerindeki kayıtlar dikkate değer bilgiler ihtiva etmektedir. Mesela, Cuvansolen veled-i İstefano ve Artebo Borko veled-i Roberto adlı iki İngiliz tüccar aslen İznik mud'lu olan Mehmet Reis'e ait gemiye mallarını yükleterek Sakız adasına nakletmek üzere kiralama yoluyla anlaşmışlardı.⁴⁸ Böylece Galata'nın sadece dinsel ya da ırksal farklılıkların bulunduğu bir toplanma mekanı değil ama aynı zamanda imparatorluğun geniş coğrafik yapısı bakımından da bir ana antrepo özelliğine sahip olduğu görülmektedir.

Ucu İzmir'e ve Beypazarına kadar uzayan bir ticarî uzlaşıda Galata'nın oynadığı birincil merkez rolü belirginleşmektedir.⁴⁹ Öyle ki Beypazarlı olan alacaklı tüccar İmamoğlu lakaplı Mehmed Çelebi b. Yusuf İzmir'de Yeni Han'da ikamet eden İngiliz tüccarı Gorlo veled-i Yuda ile bir ticaret anlaşması yapmıştı. Her ikisi de Galata mahkemesinde yerlerine vekil tayin etti. Büyük bir ihtimalle her ikisi de İzmir'de bulduklarından İmamoğlu kardeşi Ahmed'i, Gorlo ise Anton veled-i Cuda adlı *nasraniyi* vekil

47 Evahir-i Cemaziyelahir 1023 (6 Ağustos 1614), GŞS, 36, s. 138.

48 4 Cemaziyelevvel 1023 (14 Haziran 1614), GŞS, 36, s. 104.

49 Metinde geçen olaylar şu sicil kaydından alınmıştır: 6 Zilkade 1051 (6 Şubat 1642), GŞS, 63, s. 175.

seçti. Her iki tüccarın İzmir’de olmaları şaşırtıcı değildir. Zira İzmir, XVII. yüzyılın ikinci yarısında uluslararası ticaretin önemli bir merkezi haline geldi. Bu nedenle İstanbul’daki ticarethaneler şehirde birer acenta ya da temsilcilik açarak işlerini yürütmeyi amaçladı.⁵⁰ İmamoglu’nun İzmir, kardeşi Ahmed’in ise İstanbul’da bulunması bu tarihi vaziyeti doğrular niteliktedir. Benzer bir durum müste’men tüccarlar için de geçerli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. İngilizlerin sof ve sof ipliği piyasasında etkin bir rol oynadıkları vakidir.⁵¹ Beypazarlı İmamoglu’nun İzmir’de bulunması ve sof ipliğini pazarlamaya çalışması bu bakımdan normal karşılanmalıdır. İngiliz tüccarlar Ankara ve çevresinden doğrudan sof bulmaya çalıştıkları gibi Batı Anadolu’nun antreposu durumundaki İzmir’e getirilen soflardan satın alma yoluna da gidiyorlardı. En azından Ankara-İzmir arasındaki mesafeyi yük kervanlarıyla almaktan kurtuldukları gibi, zamandan tasarruf etme şansını da elde ediyorlardı. Ancak fiyatların malın üretildiği yerde ucuz olması gerçeği kabu edilse de bu kez nakliye ücretinin masraflara eklenmesi, yolda eşkıya saldırısına uğrama riskinin her an bulunması en uygun seçeneğin İzmir’e getirilen sofların satın alınmasını bir yerde zorunlu kılıyordu.

İngilizlerin Osmanlı piyasalarına getirdiği en önemli emtia bahsedildiği üzere kaliteli İngiliz kumaşlarıydı. Gorlo da İngiltere’den getirttiği kumaşı İzmir gümrüğünde kayıt altına almış ve sonrasında temsilcisi Anton’a göndermiş olmalıdır. *Nefş*, *lacoro* ve *koyu maî* cinsinden toplam 12 paştav *Londura çukasını* Anton’a teslim etmişti. Kumaşın tamamı 1500 riyalı kuruş yapılmaktaydı. Anton, Ahmed’e olan borcunun yerine bu kumaşı vererek takas etti. Galata kadısı huzurunda yapılan bu ticarî haklaşma böylece yasal bir zeminde meşruluk kazanmış oldu. Mahkeme kaydından çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan biri imparatorluğun ticaret merkezleri arasındaki uluslar arası ticaretin hareketli yapısının varlığıdır. Bu ana antrepolar kaçınılmaz olarak birbirleri ile ticaret ağları meydana getirdiler. Birbirlerini etkileyecek bir domino taşı düzeneği oluşturdular ki tüccarlar bu düzeneğin her bir

50 Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, İstanbul 1995.

51 Ankara-İzmir arasındaki tiftik ticaretinin yükselişine dair bk. Suraiya Faroqhi, “Ticaret: Bölgesel, Bölgelerarası ve Uluslararası”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, II, İstanbul 2000, s. 633.

taşını temsil etmekteydi. İngilizler bu coğrafik bağımlılığın etkilerini iyi kullanarak yabancı sayıldıkları toplumu anlayabilme şansını elde ettiler.

Yabancı tüccarların dışa kapalı birer grup olarak hareket etmeleri beklenemezdi. Levant Company'e bağlı İngiliz tüccarların Osmanlı toplumunu iyi gözlemlenmeleri, mevcut yapıya uyum sağlamaları ve farklı oldukları ya da farklı göründükleri toplumun temsilcilerine değer verdiklerini ispatlamaları lazımdı. Neticede para kazanmak için memleketlerinden ayrılmışlardı. Kazanç elde etmenin yolu saygılı olmaktan ve tam manasıyla tanımaktan geçmekteydi. İngilizlerin şansları yaver gitti. Zira Osmanlı yöneticileri ve önemli ticaret kentlerindeki yerel idareciler, tüccarlar ve sıradan halk daha önceden Avrupalılara alışkındı. Efrencilerin tecrit edilmesine belli yerlerde ikamet etmeye zorlanmış olduklarına dair görüşler abartılıdır. Çünkü yabancıların bir arada olma hali kendi istedikleri bir durumdu. Daha güvende olacakları gibi korunmaları daha rahat sağlanacaktı. Bu Osmanlılar açısından da olağan bir uygulamaydı. Osmanlı vatandaşı zimmiler de çoğu zaman Müslümanlarla aynı mahallede yaşamazdı. Ancak bu birbirine tamamen kapalı ve geçirgenliğin olmadığı bir yapının mevcudiyeti anlamına gelmemelidir. Bu bakımdan İngiliz tüccarların Galata'da farklı mahallelerde yaşamalarına tesadüf edilmesi şaşırtıcı sayılmamalıdır. Bu durumu Osmanlı toplumu ile bütünleşmenin bir işareti olarak görmek kaçınılmazdır. Galata'da yaşıyorlardı ama farklı mahallelerde bulunmaları kendilerini güvensiz hissettirmiyordu.⁵²

52 İngilizler Galata'da muhtelif mahallelerde yaşadılar. Lonca mahallesi için bk. GŞS, 36, s. 106, GŞS, 38, s. 28, GŞS, 67, s. 91; Bereketzâde mahallesi için bk. GŞS, 64, s. 15 ve 16

İngiliz Tüccarlar ve Yahudiler

Ticaretin girift yollarında kumpanya tüccarlarının Osmanlı toplumunu meydana getiren unsurlarla karşılaşmaları kaçınılmazdı. İngilizlere Osmanlı penceresinden bakma şansını sağlayanlar içerisinde Yahudileri en başta zikretmek gerekir. Ticarete uzmanlaşmış, Avrupa ahvaline ve dillerine vakıf Yahudiler bir bakıma İngilizlerin şansiydı. İngiltere’de iken pek hoşlanmadıkları Yahudilerin Osmanlı topraklarında onlar için vazgeçilmez oluşu talihin oyunundan başka bir şey değildi.⁵³ İki tarafın ve tüccarların Galata’da irtibata geçmesi, anlaşmaları, anlaşmazlıkları, mahkemelerde yüzleşmeleri kaçınılmazdı. Taraflar farklı memleketlerden olsalar bile münasebette olmalarına imkan tanıyan bir merkezdeydiler.⁵⁴ İngilizler ticarî girişimlerinin değer kazanmasında Yahudilerden yararlandılar. Yahudiler ise yabancı saydıkları İngilizlerden mal satın alarak ya da satarak daha yüksek karlar elde etmek istediler. Bütün bunlar karşılıklı etkileşimin yansımaları olarak zuhur etti. İngilizler, toplumun bir parçası olarak kabul gören Yahudilerin penceresinden Osmanlı ekonomisinin zengin verimliliğini keşfettiler. Çıkarların kesiştiği yer tanıma, kabul etme ve saygı duymanın ışığını yaktı.

Osmanlı Yahudileri doğrudan İngilizlerle ticari münasebetler geliştirdikleri gibi bazen işbirliği de yaptılar, komisyoncu kumpanya tüccarlarının işlerini yürüttüler. Bu gibi zamanlarda İngilizler muhtemelen Yahudilerin tecrübelerinden yararlandılar. İmparatorluğun diğer gruplarıyla irtibata geçerken Yahudilerin bilgilerini kullandılar. Salamon veled-i Yako bunlardan birisiydi. Rocero Fuki adlı İngiliz tüccarın vekiliydi ve ticari işlerinin yürütülmesinde ona yardımcı oluyordu. Salamon’un ticarete mahir olması beklendikti. Zira Galata kadısı huzurunda İngiliz patronu adına bir Türk tüccarla iş akdi yapması ona duyulan güvenin sonucudur. Bunun yanında tarafların birbirlerini anlama ve uzlaşma safhasında aldığı aracı rol de mühimdir. Bu durum Salamon’un işine de gelmektedir.

53 İngiltere’deki Yahudi karşıtlığının tarihî gelişimi için bk. Anthony Julius, *Trials of the Diaspora: A History of Anti-Semitism in England*, Oxford University Press 2010.

54 İngiliz tüccar Covannay veled-i Tomazo ile Avraham veled-i Yahuda arasında gerçekleşen, konusu kalay, tiftik ve 224 riyali guruşdan ibaret olan anlaşmazlık için bk. GŞS, 62, s. 38.

Zira tarafların birbirini tarttığı anlarda aktif olması ve ticari bilgisini elinden geldiğince sergilemesi elde edeceği kişisel kazancın bol olmasına da neden olacaktır.⁵⁵

Buna rağmen İngilizler ile Yahudiler arasında gerçekleşen ekonomik ilişkilerde bir güvensizlik ortamının ya da kendini sağlama alma anlayışının bulanması da doğal karşılanmalıdır. İngiliz komisyoncu tüccarlar, sattıkları malların paralarını bazen Yahudilerden anında alamadılar. Belki de iş tecrübelerinin etkisiyle alacaklarına karşılık olmak üzere değerli bir eşyayı Yahudilerden rehin alma yoluna gittiler. Güven, ticaret içerisinde yer alan en mühim enstrümanlardan biriydi. Birbirini bilme hali oluştuğunda ticarî anlaşmaların güven zemininde gerçekleşmesi beklenirdi. Ancak işi şansa bırakmak da doğru değildi. Kötü örneklerin bulunması İngilizleri bir malı rehin alma hususunda harekete geçirmiş olabilir. Tüccarlar, elçinin ve kumpanyanın telkinleriyle de böyle hareket etmiş olabilirler. Her ne halde olursa olsun tacirler işlerini sağlama alma yolunu takip ettiler ve borcu ertelediklerinde mutlaka rehin alma yolunu seçtiler.⁵⁶ Diğer bir güven girişimi de ticari anlaşmalarda poliçe olarak adlandırılan ve kredi mektubu olarak tarif edilebilecek bir uygulamanın yapılmasıydı.⁵⁷ Buna göre, bilhassa farklı şehirlerde gerçekleşen ticari operasyonlarda para taşımak yerine poliçe verilirdi. Böylece kadıdan alınan bu belge ile para taşınmasına gerek kalmayacağı gibi anlaşma resmileştirilmiş olurdu. Yani bir bakıma taraflar arasında bir güven tesis edilirdi. Bir mahkeme kaydının poliçe almanın ya da vermenin bir tüccar teamülü olduğundan bahsetmesi bu kanıyı doğrulamaktadır.⁵⁸

55 Ramazan 1051 (Aralık 1641-Ocak 1642), GŞS, 63, s. 56.

56 İngiliz tüccar Cuvani veled-i Gulaf, tercüman Corci veled-i Lazari vekaletiyile, Keml veled-i Baroh ve Bifya veled-i Harun şahitlikleriyle David veled-i Yasefe sattığı akmişenin ederi 3375 riyali kuruş karşılığında rehin aldığı elli sekiz tane elmasla süslü iki adet bileziği borcun geri ödenmesi üzerine teslim etmişti [28 Cemaziyevvel 1052 (24 Ağustos 1642), GŞS, 64, s. 15]. Yako veled-i David ve Kemal veled-i Yahuda iki Yahudi ortağın, İngiliz tüccar Rocer veled-i Kok ile ticarî ilişkilerini sonlandırdıklarına dair bk. 17 Şaban 1052 (10 Kasım 1642), GŞS, 64, s. 42/2. Yine aynı Yahudilerin, yine aynı İngiliz'den satın aldıkları çuka karşılığında rehin bıraktıkları bir altın sorguç ve bazı eşyalarını borçlarını ödemeleri üzerine teslim almalarına dair bk. 17 Şaban 1052 (10 Kasım 1642), GŞS, 64, s. 42/3

57 İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 259-260.

58 "...ve bir pastav dahi baş verilmek yerine teamül-i tüccar üzere yedine politse tabir olunur kağıd virmegle..." [4 Receb 1053 (18 Eylül 1643), GŞS, 67, s. 49].

Güvenin tam oluşmamasına bazı Yahudilerin ya yetersizliği ya da dolandırıcı olmaları sebep oldu. Çapel veled-i Corci adlı İngiliz tüccar ile Gelibolulu Yasef veled-i Yako adlı Yahudi arasındaki anlaşma iyi gitmedi. Yasef, İngiliz'den satın aldığı 41 varil kalay ve 35 pastav çukanın 7761 kuruşluk ve 28 akçelik tutarını çeşitli bahanelerle ödemedi. Anlaşmazlık hâsıl olduğundan araçlar devreye girdi. İngiliz'e 7761 kuruş yerine 3200 akçenin ödenmesi kararlaştırıldı. Ancak Yahudi'nin bunu da ödeyecek gücü olmadığından her biri 3,25 kuruştan olmak üzere 1000 adet su sığırı gönü vermesini İngiliz tüccar kabul etti. Ancak sorun neticelenmedi. Yasef 1660 kuruşluk gön vermesine rağmen 1540 kuruşa tekabül eden gönü teslim etmedi. Çapel soluğu mahkemede aldı. Bütün bu yaşananları mahkemede kadiya anlattı. Yasef durumu kabullenmekten başka bir şey yapamadı.⁵⁹ Yasef'in boyunu aşan bir ticari anlaşmaya giriştiği anlaşılıyor. İmkânı olmadığı halde ödemesi mümkün olmayan bir borç altına girmesi ve çeşitli bahaneler üretmesi sahtekar olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Tüccarların Galata kadısı huzuruna çıkıp ticarî anlaşmalarını hukuki zeminde meşrulaştırmaları Osmanlı ekonomik sisteminin mahiyetini bilmelerinden kaynaklanıyordu. Piyasa şartlarının değişkenlik göstermesi ve Osmanlı parasının değerinin bu yüzyılda stabil kalmaması nedeniyle sağlam adımlar atmak zorundaydılar. Bunun ötesinde ise yaptıkları anlaşmaları resmîleştirmemeleri, şartları kendi lehlerine kullanmakta mahirleşmiş Yahudilerin borçlarını ödememe durumuyla karşılaşmalarına neden olabiliirdi. Borçlar genellikle vadelenirildiğinden ödeme günü geldiğinde bir sürprizle karşılaşmak istemeyecekleri aşıkardı. Aksi bir durumda Osmanlı mercilerinden haklarını talep edebilmeleri için ellerinde resmi bir belgenin olması zorunluluğunun bilincindeydiler. Bu yüzden kadının ofisine gitmekte tereddüt göstermediler, ticarî işlerini belgelediler ve buna güvenerek kendilerini rahatlattılar.⁶⁰ Yahudiler ile İngilizler arasında gerçekleşen ticari anlaşmalara ve uz-

59 3 Rebiülevvel 1054 (10 Mayıs 1644), GŞS, 67, s. 85.

60 İngiliz tüccar Cuvani veled-i Gulaf, tercüman Corci veled-i Lazari vekaletiyle, Keml veled-i Baroh ve Bifya veled-i Harun şahitlikleriyle David veled-i Yasefe her zirası 42 akçeden olmak üzere 417 zira akmişenin ederi 740 riyali kuruşu 150 günlük vade sonrasında almayı kabul etti [28 Cemaziyevvel 1052 (24 Ağustos 1642), GŞS, 64, s. 16].

laşmaya örnek olması bakımından diğer bir kayda bakmak yerinde olacaktır. Buna göre, Yahudi David veled-i Kemal, İngiliz tüccar Oçerdo veled-i Kokostine'ye 582 kuruşa tekabül eden 776 kantarlık bir emtia sattı. Oçerdo, emtiayı Mehmed Reis bin Veli adlı kaptanın sefinesine yükleterek ortağı Corci veled-i Hanker'e teslim edilmek üzere İzmir'e yolladı.⁶¹ Bir Yahudi, İki İngiliz ve bir Müslümanın dahil olduğu bu ticari girişimden çıkarılacak sonuç, farklılıklara rağmen iş akdi yapmanın fazla zorlayıcı olamayacağıydı. Son olarak, bir İngiliz tüccarın Kahire'de paşa sarrafı olan Yagob ve ortağı Rozali'de alacağı olan 2700 kuruş ile Musa adlı bir diğer bir Yahudi'ye sattığı Londra çukası karşılığında hakkı olan 898 kuruşu alabilmek için Tomazo ve Marişo adlı iki müste'meni kendine vekil tayin ettiği görülüyor.⁶² Belki işlerinin yoğunluğundan belki Yahudilerle uğraşmayı göze alamadığından belki de başka bir nedenden dolayı böyle bir yol seçmiş olabilir. Osmanlı Yahudileri yukarıda anlatılanların şahitliğinde İngilizleri bir hayli uğraştırmıştır. Kayıtlar işleyişin bütün aşamalarını ayrıntısıyla anlatmadığından bunu ispatlayabilmek zor görünüyor. Ancak yine de ticarete uzmanlaşmış Yahudilerin İngilizleri zorlaması beklendik bir durumdur.

İngiliz Tüccarlar ve Ermeniler

Galata'daki İngilizlerin Osmanlı toplumu içerisinde etkileşim içerisinde oldukları diğer bir unsur ise Ermenilerdir. Daha çok ipek ticaretinde uzmanlaşan Ermeniler, İngilizlerin gelişmekte olan ipekli sanayisine hammadde temin etmede aktif bir rol üstlendiler.⁶³ Tıpkı Yahudiler gibi Ermeniler de ana konusu ticaret olan ama adalarından çok uzakta farklı bir imparatorluğun sınırları içerisinde bulunmak durumunda olan İngilizlerle muhtelif ticarî anlaşmalar yaptılar.⁶⁴

61 Gurre-i Cemaziyevvel 1053 (18 Temmuz 1643), GŞS, 67, s. 45.

62 25 Safer 1055 (12 Nisan 1645), GŞS, 68, s. 100.

63 İngiliz ipekli sanayisinin gelişimi için bk. Gerald B. Hertz, "The English Silk Industry in the Eighteenth Century", *The English Historical Review*, 24/ 96, 1909, s. 710-711.

64 İzmir'de ve Galata'da vuku bulan; konusu ipek, İngiliz kumaşı ve borçlanma olan, Tomazo veled-i Pekir adlı bir İngiliz tüccar ile Toma adlı bir Ermeni arasında Galata kadısı huzurunda gerçekleşen bir mahkeme kayıdır [21 Ramazan 1051 (24 Aralık 1641), GŞS, 63, s. 157]. Bir Ermeni olan Mikeyil- veled-i Hartan'a kürk

Ermeniler muhtemelen her anlaşma öncesinde ve sonrasında Osmanlı'nın dünya algısını, toplumsal düzenini ve ekonomik bakışını anlatarak komisyoncu İngiliz tüccarların içinde buldukları ortam hakkında bilgi sahibi olmalarını sağladılar. Daha önce Galata'da yaşayan tüccarlardan, seyyahların eserlerinden, Galata'ya geldiklerinde kumpanya idarecilerinden, elçi ve elçilik görevlilerinden ve tercümanlardan Osmanlı hakkında bilgi almış olsalar da bu onlar için yeterli olmayacaktı. Daha yakından tanımak, daha fazla kar elde etmek anlamına geldiğinden Osmanlıyı tamamlayan tüm dokuyu dikkatlice incelemek isteyeceklerdi. İrtibatla oldukları kesimler kapıyı aralamak için kendilerine sunulan en iyi fırsattı. Yahudilerle birlikte Ermeniler bu konuda en iyi yardımcıları oldu.

Ticaretin bilindik yollarının kesiştiği yerde ana saikleri para kazanmak olan Ermeni ve İngilizlerin buluşması kaçınılmazdı. İran asıllı Ermeni tüccarlar ipek satışından iyi para kazanıyorlardı.⁶⁵ İzmir'e gelen ipekler Avrupalı tüccarların girişimleriyle limandan gemilere yükleniyordu. Bahsedildiği üzere Galata ve İzmir bir-biri ile bağlantısı hiç kopmayan iki önemli ticaret merkeziydi. Galata merkezli şirketler İzmir'de birer acenta açarak ve bir temsilci ya da ortak yardımıyla buradaki ticaret potansiyeline alabildiğince karışmak istiyorlardı. Galata'da ikamet eden İngiliz tüccar Yorkatr veled-i Revardo Galata'daki işleri yürütürken İzmir'de ikamet eden ortağı ve vekili Çakomo veled-i Moli ise bu hareketli liman kentinde hem ticarî teşebbüslerde bulunuyor hem de İstanbul bağlantılı işlere bakıyordu. Ermeni Toma veled-i Toros, İzmir'de Çakomo'ya her batmanı 29 riyal kuruştan 227, 5 batman ipeği 6597,5 kuruşa satmıştı. Ermeni tüccar parayı İstanbul'da Yorkatr'dan tamamen almıştı. Mahkemede ise alacak vereceklerinin kalmadığını kadı ve mahkeme çalışanları huzurunda beyan etmişti. Başka bir hüccet, Zaman veled-i Hüdavirdi adlı diğer bir İranlı Ermeni tüccardan da bahsetmesine ve bu iki İngiliz ile anlaşmazlık ve davası olmadığını beyan etmesine rağmen aralarındaki münasebetin tam anlamıyla

.....
satan, alacağı olan 60 kuruş ödenmediği için mahkemeye başvuran Aytador adlı İngiliz tüccarına dair bk. Gurre-i Zilkade 1050 (12 Şubat 1641), GŞS, 63, s. 12.

65 Ermenilerin ipek ticaretindeki yerleri hakkından bk. Ina Baghdiantz McCabe, "Global Trading Ambitions in Diaspora: The Armenians and Their Eurasian Silk Trade 1530-1750", *Diaspora Entrepreneurial Networks: Four Centuries of History*, New York 2005, s. 27-50.

ne olduğunu ortaya koymak mümkün değildir.⁶⁶

İngilizlerin İngiltere'nin herhangi bir şehrinde yüzyüze gelebilecekleri gelişmelerin benzerlerine Galata'da da tesadüf ettikleri görülmektedir. İçinde buldukları topluma yabancı kalamayan İngiliz müste'menler doğum, ölüm, tören, hırsızlık ya da kutlamalara bir şekilde dahil oldular. Kendilerini başlangıçta yabancı olarak gördükleri (ya da yabancı sayıldıkları) bir kozmopolit şehirde kalacakları süre zarfında bir şekilde hayata dair ne varsa yaşadılar. Kendilerini sınırlamak yerine toplumsal işleyişe uymayı tercih etmeyi daha akılcı gördüler. Kuralların kendileri için de işlediğini anladıktan sonra geriye yaşanması gerekenleri olurlarına bırakmaktan başka bir şey kalmayacaktı. Bu bakımdan İngiliz tüccar Bikyer veled-i Marmerok'un başından geçen bir hırsızlık olayını mevzubahis etmek yerinde olacaktır. Evinin kapısı kırılmış ve 1200 kuruşu çalınmıştı. İngiliz'e göre evinde hizmetçilik yapan Ermeni Yasef veled-i Asvader için failiydi. Yasef ise suçlamaları kabul etmemekteydi.⁶⁷ Olayın seyri daha sonraki gelişmeler üzerine değişti. Kel İsak veled-i Yani adlı diğer bir Ermeni oğullarıyla birlikte paranın bulunduğu sandığın anahtarını aşçı Yaseften zorla alıp içindeki parayı çalmıştı. Kel İsak başlangıçta bunu kabul etmedi. Ancak birkaç Ermeni ve Yahudi şahidin ifadeleri üzerine suçlamayı üstlenmekten başka çaresi kalmadı.⁶⁸ Dava nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın Osmanlı toplumunda var olan tüm insani durumlarla yüzyüze kaldılar. Sıkıntılı anlarında sığınacakları iki yer vardı. Elçi ve Kumpanya yöneticileri ile Osmanlı resmi makamları. Tahminen her ikisi de İngilizleri dinleyip sorunlarını çözmede en sağlıklı yolu bulmaya çalışıyordu.

İngiliz Tüccarlar ve Türkler

İngilizlerin doğunun bu görkemli devletinin eşliğinden girmelerine yardımcı olacak başka şansları da bulunuyordu. İrtibatta olduğu taraflar arasında kuşkusuz Türk tüccarların rolü önem-

66 7 Receb 1052 (1 Ekim 1642), GŞS, 64, s. 30.

67 1053 (1643), GŞS, 67, s. 45.

68 Evail-i Rebiülahir 1054 (7 Haziran 1644), GŞS, 67, s. 91. Benzer bir hırsızlık olayı için bk. 29 Safer 1055 (26 Nisan 1645), GŞS, 68, s. 98.

liydi. Her ne kadar Türk tüccarların uluslar arası ticarete zayıf kaldığı iddia edilse de kaynaklar aksi yönde bilgi veriyor.⁶⁹ Galata bir yanda Avrupalı konukların renklendirdiği bir antrepo bir yandan da bundan fayda sağlamaya çalışan Türklerin yer aldığı bir var olma alanıydı.⁷⁰ Gerçi o dönemde Galata İstanbul sayılmıyordu. İstanbul'da ikamet eden tüccarlar da Galata'nın ticarî potansiyelelerinden yararlanmak istiyorlardı. Bunlardan biri olan Mehmed Bey adlı tüccar, İngiliz tüccar Rocero Fuki'yle bir anlaşma yaptı. Buna göre peşin olarak İngiliz'den aldığı 312 riyali gürüş karşılığında 104 vukiyye kaliteli sof ipliğini 210 gün sonra teslim etmek üzere sattı. Bu ticari işi İngiliz adına vekili olan Yahudi Salamon veled-i Yako yürüttü.⁷¹

Türk tüccarların İngilizlerle kurduğu ticarî münasebete örnek olması bakımından diğer bir örnekte ise Seferihisarlı sof ipliği tüccarı Ali b. Memi'nin İngiliz tüccar Cifiri veled-i Kapılı'ye her vukiyyesi 3 kuruştan toplam 1100 vukiyye sof 3300 kuruşa sattığı görülmektedir. 150 kuruşluk para tesliminden sonra kalan 3150 kuruşa ise her pastavı 75 kuruştan 42 pastav ki toplamda 3150 kuruşluk *Londra çuka* denilen kumaştan satın aldı. Yalnız bu ticaretin İzmir'de gerçekleşmesi nedeniyle Ali, Çankırlı Ahmed b. Muharrem adlı kişiyi bu anlaşma şartlarını yerine getirmek üzere vekil tayin etti ve İzmir'e gönderdi. Cifiri de İzmir'deki ortağı Roberto veled-i Kapilo(büyük bir ihtimalle kardeşidir) vasıtasıyla işlerini yürüttü. Anlaşma Galata'da yapıldığından Cifiri'yi mahkemede vekil olarak tercüman Menaki veled-i Toma temsil etti.⁷² Bütün bu işler sırasında vekiller ön plana çıkmış olmasına rağmen bir tanışıklığın oluştuğunu, tarafların kendilerine ait kültürün birer temsilcisi sıfatıyla hareket ettiklerini ileri sürülebilir. Ticarî güve-

69 Yeniçağ'da uluslar arası ticaret faaliyetlerinde bulunan Osmanlı-Türk tüccarlarına dair bk. Metin Ziya Köse, "Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Ticarete Türk Tüccarların Rolü (XVI-XVII. Yüzyıllar)", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)*, VI/12, Diyarbakır 2008, s. 95-107.

70 Galata'da yaşayan ya da bulunan ve ticaretle uğraşan hatın sayılır sayıda Müslüman ya da Türk tüccarın varlığı Galata Şer'iye Sicillerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır.

71 Ramazan 1051 (Aralık 1641-Ocak 1642), GŞS, 63, s. 56.

72 4 Receb 1053 (18 Eylül 1643), GŞS, 67, s. 49. Aynı sayfada bir sonraki kayıтта Ali'nin vekili Çankırlı Ahmed b. Muharrem'in ağzından anlaşmanın detayları bir kez daha aynı şekilde yazılmıştır.

nin oluşması bir yana tarafların birbirlerini anlayabilmek için bir tercümana gerek kalmadan ticarî anlaşmalar gerçekleştirdikleri de iddia edilebilir. Bunlara ek olarak her iki kayıтта sof ticaretini yapanların Türkler olması şaşırtıcı değildir. Çünkü ipek ticaretindeki Ermeni üstünlüğüne benzer şekilde sofun Avrupalılarca satın alınması sürecinde kontrol Türklerin elindeymiş gibi görünüyor. Bu yüzden İngilizler Türklerle irtibata geçecek ticari manevraları öğrenmek ve onları yakından tanımak zorundaydılar.

Sonuç

Buradan da anlaşılıyor ki İngilizler ticaret vasıtasıyla hemen her zümre ile ilişki içerisinde oldular. Aslında bu bir yerde zorunluluktur. Zira karşılardaki topluluk durağan ve tek tip değildi. Aksine hepsi birbirinden farklı ama aynı sistemin işleyişi içerisinde yer alan kesimlerdi. İngilizlerin bu yapıya uygun bir tavır geliştirmeleri gerekiyordu. İlk gelen tüccarlar bu konuda şanssız olsalar da sonradan gelen kumpanya tacirleri evvelkilerden edindikleri bilgiler sayesinde Osmanlı toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel yapılarının perdelerini aralamayı başarabilmiş olmalılar.

Osmanlının temsilcileri ile münasebetleri aşağı yukarı bu şekilde yürürken müste'menlerin kendi aralarında cereyan eden olaylar ya da ticarî anlaşmalar da Osmanlı dünyasını tanımada ve anlamada kendilerine yardımcı oldu. Aşağıda anlatılacak mahkeme vakasında süreç oldukça karmaşık görünmektedir. En az beş kişinin dahil olduğu anlaşmazlık kadı huzurunda olumlu sonuçlandı. Hem ticarî uzlaşmanın safhalarını göstermede, hem de yabancıların Osmanlı ticaret hukuku yapısına vukufiyetlerini ortaya koymada bu mahkeme kaydının değerli bilgiler taşıdığı görülmektedir. Ticarete konu olan malların neler olduğunun fark edilmesine olanak sağladığı için belgenin kıymeti biraz daha artmaktadır. Bunun yanında bu davanın İzmir bağlantılı olması anlaşmayı daha ilginç hale getirmektedir. Galata'da yaşayan Borilimo veled-i Ezmo adlı müste'men, İzmir'de yaşayan İngiliz tüccar Golerimo veled-i Harlo'ya değeri 20.000 riyali kuruş olan *ipek* sattı ve aralarında şöyle bir anlaşma yaptılar (Dava süresince Golerimo'ya Anton adlı tüccar vekalet etti). Borilimo, 10.000 kuruş karşılığında 5000 zira

filorentin cinsi *atlas kumaş*, kalan 10.000 kuruş için 2500 vukiyye *çivit* almayı kabul etti. Borilimo, sandıktaki kumaşı kontrol etmeden almıştı. Sandıktaki kumaşı incelediğinde *filorentin* yerine *luka* cinsi kumaş olduğunu gördü. Zaten *çivit* de vaktinde teslim edilmemişti. Borilimo, Goleremo ile tartıştı ve anlaşma bozuldu. Ancak sonradan araya girenler sayesinde yeniden bir anlaşma hasıl oldu. Buna göre taraflar 5000 zira atlas ve 9100 kuruş karşılığında uzlaştılar. Borilimo kumaşı bu kez teslim aldı. Ayrıca Goleremo'dan 3000 kuruşluk ipek satın aldı. Borilimo'ya 100 kuruş elden teslim edildi. Geriye 6000 kuruş kalmıştı. Goleremo, diğer bir İngiliz tüccar olan Camis'te olan 6000 kuruşluk alacağına dair bir poliçeyi Birolimo'ya teslim etti. Birolimo, Hasan Çelebi adlı kişi eliyle (belgede kardeşim diye hitap ediyor) bu parayı poliçe gereği Camis'ten aldı. Dava bu şekilde sonuçlandı.⁷³ Görüldüğü gibi oldukça karışık olan süreç mahkemede uzlaşmayla sonlandı. Bütün bu olaylar aslında zengin bir dünyanın tasviri olarak beliriyor. Ticaret merkezlerinde yaşananlar taraflara birçok yeni tecrübe kazandırıyor. Maddi çıkarların ulus ya da din tanımadığını, bir İngiliz'in diğer bir İngiliz ile pekala anlaşmazlık yaşayabileceğini ortaya koyuyor.

Gönüllü olarak Galata'ya gelen İngilizlerin yanına Osmanlı ülkesinde zorunlu olarak yaşamak durumunda olanlar da bulunmaktaydı. İngiltere'den kaçarak Osmanlı dünyasında ikamet etme zorunluluğu bulan kaçakların temsil ettiği başka konuklar da vardı. Kaçaklar bir yolunu bulup kendi memleketlerinden Osmanlı ülkesine sığınmanın yollarını arıyorlardı. Başarılı olanlar mevcuttu. Ancak yeni ayak bastıkları ve tanıdıkları bir yerde bu kez de köle olmak tehlikesi ile karşılaşılıyorlardı. Ramazan Reis b. Abdullah adlı bir gemi reisinin Galata mahkemesinde anlattıklarına göre, Esmeklikoz kaçak bir İngiliz'di ve *dârü'l-islama* sığınmıştı. Mesleğinin marangozluk olduğu ifade edilen bu İngiliz'in kendisinin ve hiç kimsenin kölesi olmadığını mahkeme huzurunda açıklamaktaydı.⁷⁴

Sonuç olarak görülüyor ki, Osmanlı başkentinde ana ticaret merkezi durumundaki Galata'da Osmanlı vatandaşları ve İngilizler arasında vuku bulan uluslararası ticaret faaliyetleri, İngilizlerin

73 10 Şaban 1051 (14 Kasım 1641), GŞS, 63, s. 143.

74 2 Rebiülevvel 1055 (28 Nisan 1645), GŞS, 68, s. 129.

Osmanlı dünyasını tanımaya ve anlamaya hatta o dünyaya girmeye imkan tanıyan şartları doğuran bir nitelik kazanmıştır. Uluslararası ticaretin göz önünde pek fazla bulundurulmayan bu yönü, farklı ve rakip kütle olarak algılanan iki ayrı dünyanın azınlıkta kalan temsilcileri ve çoğunluk sayılan ev sahipleri arasında kültürel geçişliliğin, birlikte yaşama kültürünün ve farklı olana her şeye rağmen saygı göstermenin simgesel dayanağı olarak kabul edilmelidir.

Ne Osmanlı resmi makamlarının ve ne de toplumu meydana getiren değişik din ya da milletten olan halkın İngilizleri ötekileştirmediyini iddia etmek yerinde olacaktır. Girişimler ve zaruretlere İngilizleri Osmanlı toplumunu anlamaya ve farklılıklar barındıran topluma bazen zorunlu bazen de gönüllü olarak karışmaya imkân tanıdı. Galata'daki İngilizlerin şansı değişik birçok milleti bünyesinde barındırabilen bir genişliğe ve geleneğe sahip olan bir devletin uygulamalarındaki tutarlılığı. İngilizler farklı bir kültüre, milliyete ve dine sahip olsalar dahi ticaretin uzlaştırıcı yönünü kullanarak Osmanlı dünyasını tanımaya ve bu dünyaya girmeye çaba gösterdiler. İmparatorluğun merkezindeki heterojen yapı İngilizlerin işini kolaylaştırdı. Galata mahkemesinde tutulan kayıtlar sayesinde sisler ardındaki belirsiz bir dünyanın perdeleri aralanmaya başlandı. İmparatorluk olma bilinciyle hareket eden Osmanlı yöneticileri ve sıradan halk mekansal ayrışmaya rağmen, İngilizleri dışlamadılar. Aksine onları kendi dünyalarına olabildiğince almaya çalıştılar. Başarılı olup olmadıkları ise başka bir araştırmanın konusudur.